

HACI BEKTAŞ VELİ'NİN FATİHA TEFSİRİ

Hacı Bektash Veli's Fatiha Commentary

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ÖZCAN*

ÖZ

Hacı Bektaş Veli çağları aşan düşünceleriyle Anadolu ve Balkanlarda etkili olmuş önemli bir Türk süfîsidir. Hacı Bektaş Veli'nin eserleri arasında gösterilen *Fâtîha Tefsiri*'nin nüshasına bu güne kadar kütüphanelerimizde rastlanamamıştır. Öncelikle British Museum Library'de bu eserin bir nüshası tarafımızdan bulunmuş, daha sonra eserin bir başka nüshası da Süleymaniye Kütüphanesi'nde tespit edilmiştir. Eser günümüz harflerine aktarılarak araştırmacıların ilgisine sunulmuştur. Çalışmada iki nüshanın farklılıkları gösterilerek transkribe edilen *Fâtîha Tefsiri* tanıtılmış, Hacı Bektaş Veli'nin bir başka eseri olan *Besmele Tefsiri* ile benzerliklerine dikkat çekilmiştir. Ayrıca süflükte tefsir yazma geleneği üzerinde durularak, süflilerin *Fâtîha*'yı tefsir etmelerinin sebeplerine değinilmiş, bu surenin faziletleri hakkında ayet ve hadislerden hareketle çeşitli bilgi verilmiştir. Elimizdeki *Fâtîha Tefsiri*, Hacı Bektaş Veli'nin eserlerindeki muhteva ve üslup özellikleri ile yaşadığı dönemin karakteristik dil özellikleri açısından da incelenmiştir. Hacı Bektaş Veli'nin *Fâtîha Tefsiri*, Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Metinde rastlanılan bir çok arkaik özellik göz önüne alındığında eserin 14. yüzyılın başlarında yazıldığı kanaatine varılmıştır. Eser, isminden de anlaşılacağı üzere Kur'an-ı Kerim'in ilk suresi olan *Fâtîha*'nın kelime kelime tefsiridir. Müellif, süflî gelenek içinde yaygın olan, metnin bâtinî manaları üzerinde yorumlarda bulunarak eserini oluşturmuştur. Bu haliyle eser *İşâri süflî tefsir* metodu kullanılarak telif edilmiş diyebiliriz. *FatihaTefsiri*'nde yer yer ayet ve hadislerden iktibas yapılmıştır. *Fâtîha Suresi*'ndeki kelimelerin sayıları ve bu surede kullanılmayan harflerle ilgili tasavvufî yorumlar yapılması orijinal ve ilginç özelliklerdir.

Anahtar Sözcükler

Fâtîha Tefsiri, Hacı Bektaş Veli, Süflî Tefsir, Tasavvuf, Mutasavvuf

ABSTRACT

Hacı Bektash is one of the most prominent Turkish Sufis in Turkish Sufism whose thoughts are approved in Anatolia and Balkans. The copy of *Fatiha Commentary*, known among Hacı Bektash Veli's works, cannot be found in Turkish libraries. We have found one of the copies of this work in the British Museum Library and Süleymaniye Library. It has been presented to the readers in the form of modern Turkish. In introduction part, commentary in Sufi tradition and reasons of choosing *Fatiha* sura have been stated and also focused on virtue of this sura. This *Fatiha Commentary* has been examined in terms of contents and features style of Hacı Bektash Veli's works and features of characteristic language of his time. It is observed that Hacı Bektash Veli's *Fatiha Commentary*, having features of Ancient Anatolian Turkish, was written about beginning of 14th century considering many ancient features examined in the text. The work, as understood from its name, is the commentary of *Fatiha*, the first sura of Koran. The authors formed its work commenting on secret meanings that are common in Sufi tradition. We can say that the work is an example of *İşari Sufi Commentary*. While the commentary was performing, some quotations from verses and hadiths were taken. The work is interesting in terms of making Sufi comments on the number of letters in *Fatiha* sura and the letters that are not used in this sura.

Key Words

Fatiha Commentary, Hacı Bektash Veli, Sufi Commentary, Sufism, Sufi

Hacı Bektaş Veli, 13. yüzyılda Anadolu'da yaşamış, Balkanlar başta olmak üzere fikirleri bir çok coğrafyada Bektâşî tarikati vesilesiyle yayılmış önemli bir mutasavvıfımızdır. Onun hakkında araştırma yapan uzmanlar: *Makâlât*, *Fâtîha Tefsiri*, *Şathiye*, *Hacı*

Bektaş'in Nasihatleri, *Şerh-i Besmele*, *Hadis-i Erbaîn Şerhi*, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye* adlı eserlerin ona aitliği konusunda yaygın bir kanaate sahiptirler. Bu eserlerden bazıları Latin harflerine aktarılmış, sadeleştirilmiş, Arapça ve Farsça yazılmış olanlar

* Fatih Üniv. Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, hozcan@fatih.edu.tr

da başta *Makâlât* olmak üzere tercüme edilmek suretiyle çeşitli araştırmacılar tarafından yayınlanmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Alevî Bektâşî Klasikleri Projesi kapsamında basılan *Makâlât*¹ ve *Besmele Tefsiri*,² Abdurrahman Güzel tarafından hazırlanan manzum ve mensur *Makâlât*³ ile Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi'nce Farsça'dan tercüme edilerek yayınlanan *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimat-ı Ayniyye*⁴ yakın zamanda Hacı Bektaş Velî'nin eserleri üzerine yapılmış önemli çalışmalaradır.

Hacı Bektaş Velî hakkında incelemelerde bulunan araştırmacılar onun eserleri arasında *Fâtiha Tefsiri*'ni göstermektedirler. Bu konuda neşredilen yayınlarda ilgili eser hakkında bilgi verilirken Baha Said'in *Türk Yurdu*'nda yayınlanan makalesine atıfta bulunmaktadır. Baha Said makalesinde⁵ "*Manisa'da Valide Camii Kütüphanesi'nde (M.1315), Derviş Aliyy'ül-Mevleviyyi'l Bektâşî el yazısıyla ve rik'a olarak tebyiz edilen bir defter vardır. Bu defter Tire'de Hacı Necip Paşa Kütüphanesi'nde mevcut olan ve Hacı Bektâş'a isnâd edilen Tefsîr-i Fâtiha'nın kopyası olup...*" ifadeleleriyle eserden haberdar etmiş, (Görkem, 2006:297) Fuat Köprülü de *Anadolu'da İslamiyet* adlı makalesinde aynı bilgiyi kullanmıştır: "*Baha Said Bey muahharan yanan Tire Kütüphanesi'nde Hacı Bektaş'a ait bir Tefsir-i Fâtiha ile Makâlât-ı Erbaîn mevcut olduğunu rivayet ediyor*" (Köprülü, 2000:105)

Makâlât hakkında kapsamlı bir çalışma yapan Esat Coşan ise, Tire Kütüphanesi'ne gittiğini fakat eserin herhangi bir nüshasına veya ilgili bir kaydına rastlayamadığını ifade eder. (Coşan, 1986: XXXIX) Aynı şekilde Bek-

taşî Dedebabası Bedri Noyan da "*Baha Said Bey Türk Yurdu'ndaki*⁶ *yazısında Manisa Valide Camii Kitaplığında 1315 yılında (Derviş Aliyy'ül-Mevleviyyi'l-Bektâşî) eliyke rika ile yazılı bir defterden söz ediyor. Bu yazma Tire'de Hacı Necip Paşa kitaplığında bulunan ve Hazreti pîr Hacı Bektaş Velî eseri olan Tefsîr-i Fâtiha'nın bir kopyasıdır. Tire'de otobüs garajının yakınında olan bu kitaplık bir zaman bir yangın da geçirmiştir... Fakîrleri Tire'de bu asıl nüshayı aradım-sa da bulamadım.*" (Noyan, 1987 :33,34) "*Mutasavvıfların, özellikle Fâtiha, Yasin-i Şerif Tefsiri gibi bir takım tefsirler yazma gelenekleri Hacı Bektaş'ın da böyle bir eseri bulunabileceğini muhtemel kılmaktadır.*"(Güzel, 2001:322)

Görüldüğü gibi yaptıkları çalışmalarla Hacı Bektaş Velî hakkındaki bilgilere ve Bektâşîlik sahasına önemli katkılar sağlayan bilim adamlarımız, Hacı Bektaş Velî'nin *Fâtiha Tefsiri* adlı eserin varlığı hususunda hemfikirdirler. Fakat ilgili alıntılarda da ifade edildiği gibi kütüphanelerimizde böyle bir eserin nüshasına şu ana kadar rastlanamamıştır. İngiltere'de yaptığım çalışmalar sırasında British Museum Library'de yazma eserleri incelerken Hacı Bektaş Velî'nin *Makâlâtı*yla bir arada istinsah edilmiş olarak *Fâtiha Tefsiri*'ne rastladım.

Fâtiha Tefsiri'nin bulunduğu yazma eserin başında: "*Sultân el-Hacı Bektâşu'l-Horasânî rahmetullâhi aleyh ol dîn çerağı, îmân nurunun bağı, erenlerin turağı, şöyle beyan kılur kim*" ifadeleri yer almaktadır. Yazma eserin sonunda ise: "*...Bâkî mübârek haberler hayırlu sözler Kur'ân tefsirinde peygâMBER hadisinde ve tezkiretü'l-evliyâda isterler ise ma'lûm olına inşâallâhu teâlâ likin Allah teâlânun rahmeti ve peygamberün*

şefâati ol kişilere olsun kim bunu yazan zaîf, biçâre cânîçün bir fâtihatu'l-kitâb üç kerre ihlas kulhüvallahü ehad okuya üç kere peygambere salavât vire her kim bu vasiyyeti yerine getüre Muhammed Mustafa andan hoşnûd ola âmin yâ Rabbe'l-âlemîn" ifadeleri bulunmaktadır. Eser harekeli nesih hattıyla yazılmış olup varakları sağlamdır. *Fâtiha Tefsiri* 16 varaktan oluşmakta olup eserin istinsah kaydı bulunmamaktadır. *Fâtiha* suresinin son kelimesi ile ilgili izah yarım kalmıştır. Tahminimize göre eserin bir sayfası eksiktir. Daha sonra eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir başka nüshasını bulduk. Yedi varaktan oluşan bu nüshanın sonundaki ifadelerle British Museum Nüshası'nın eksik kalan son kısmını da tamamlamış olduk.

Fâtiha Tefsiri, Hacı Bektaş Velî'nin tefsir tarzındaki bir başka eseri olan *Besmele Tefsiri* ile bazı ortaklıklar taşımaktadır. Bu eser de *Besmele Tefsiri* gibi yine Hacı Bektaş Velî'nin bir diğer eseri *Makâlât*'la birlikte arka arkaya istinsah edilmiştir. *Besmele Tefsiri* ile diğer bir benzerlik eserin girişinde Mi'rac hadisesine telmih yapılmasıdır. *Besmele Tefsiri*'nin girişinde "...Mi'rac gicesi Muhammed Mustafa'ya hitâb kıldı kim eger dilersen her bir işde yardımum senün ile ola ismü a'zâmum dahı keremüm dahı lutfum bildürem adum her halde dilinde olsun andan Rasûl eyitti..." (Duran, 2007:42) ifadeleri yer almaktadır. *Fâtiha Tefsiri*'nde de besmele, hamdele ve salvaleden hemen sonra "...ol gice kim Hak subhânehû ve teâlâ beni Mi'râc'a kığırdı dördüncü göge erdügümde bir katı âvâz işitdüm anun heybetüden dükeli ferîşteler yüzün düştiler"⁷ ifadelerine esere giriş yapılır. Eserde ayrıca *Besmele Tefsiri*'nde olduğu gibi zaman zaman

ayet ve hadisler iktibas edilmiştir. İki eserin üslubu ve anlatım tarzı da birbirine bir çok yönlerden benzemektedir. Örnek olarak *Besmele Tefsiri*'nde "...eyi di ümmetine Bismillâhirrahmânirrahîm desünler Allah dedükleri vaktın andan ötürü ne kadar ömür geçürdilerse dükelin taatıla geçürmiş gibi dutam Er-Rahmân dedüklerinden ötürü dünün bir nicesin taat kılanlar müzdin virem Er-Rahîm dedüklerinden ötürü dünün gün uzun oruç dutmuş ve gazilik kılmış sevabın virem..." (Duran, 2007:146) ifadesi *Fâtiha Tefsiri*'nde "...gayri'l magdûbi aleyhim" on biş harfdür toksan tokuza katsan yüz on dört harf olur Kur'an dahı yüz on dört sûredür her kim bu yüz on dört harfi okısa dükeli Kur'an'ı okımuşça sevâb bulur"⁸ şeklinde benzer bir anlatım tarzıyla ifade edilmiştir.

Besmele Tefsiri'nde *Fâtiha* Suresi ile ilgili yer alan "*Tanrı Taâlâ Rasûla hitâb kıldı eyitdi yâ Ahmed dört kitab kim gökden indi ne varısa dükelin dirdüm Fâtihada kodum ne kim Fâtihada varısa dükelin Bismillâhirrahmânirrahîm içinde kodum kim senün ümmetünden bir kez Bismillâhirrahmânirrahîm okırsa dogru itikad birle Tevrîti İncîli Zeburı Furkânı okumuşça sevâb virem dahı bunlrunıla taat kılmışça sevâb virem...*" (Duran, 2007:156) ifadelerinin hemen hemen aynısı benzer kelimeler ve üslup ile *Fâtiha Tefsiri*'nde şu şekilde yer almaktadır: "...Kur'an'un bünyâdı Fâtiha'dur Hazret-i Rasûl sallâllâhu aleyhi vesellem eydür Hak te'âlâ Tevrîd ve İncîl'de ve Zebûr'da her ne kim zikr itdise mecmû Kur'an'dur kim Fâtiha'yı sîdk-ıla okıya İncîl'i ve Zebûr'ı ve Tevrît'i ve Kur'an'ı okımuşça sevâb bula..."⁹

Bu örneklerde de görüldüğü gibi *Fatiha Tefsiri*'nde kullanılan metot, üs-

luptaki benzerlikler ile ortak kelime ve cümleler bize her iki eserin müellifinin aynı olduğu kanaatini vermektedir.

Sûfî Gelenekte Tefsir

‘Tefsir’ kelimesi keşfetme anlamındadır. Her bir ayette bulunan 12 mana tabakasına işaret eden bir hadis-i şerifteki: “*Her bir ayetin zâhiri ve bâtını vardır. Her harfin haddi ve her had-din de matla’ı vardır.*” (Abdürrezzak, 1982:358’ten) ifadesiyle bu anlam zenginliğine dolayısıyla tefsire olan ihtiyaca dikkat çekilmektedir.

Sûfiler de bu hadiste işaret edilen Kuran ayetlerinin dış ve iç manaları olmasından hareketle ayetleri yorumlamaktadırlar. Tarikat mensupları burada ifade edilen iç mananın sûfilerin kalbine yansıyan ilahi ilhamlar ve keşifler yoluyla öğrenilebileceğine inanmaktadırlar.

Tefsirler uzmanlar tarafından şu şekilde sınıflandırılmıştır: “*Tefsir ilminde geleneksel sınıflamaya göre rivayete dayanan tefsirlere rivayet tefsiri denir. Bu çeşit tefsirler selef âlimlerinden nakledilen eserlere, sahabe hatta tâbiîn’in sözlerine ve Kur’ân’ın bizzat Kur’ân ile ve Hz. Peygamber’in hadisleri ile açıklanmasına ve yorumlanmasına dayanır. Dirayet tefsirleri ise rivâyet tefsirlerinde sayılan hususlarla birlikte dil, edebiyat, dinin genel prensipleri ve diğer genel bilgilere dayanılarak yapılan tefsirlerin genel adıdır. Bu tefsirlere “rey” veya “makûl” tefsirleri de denir. Tasavvuf yorumlarına göre yapılanlara işâri tefsir denilmiştir. İşâri tefsir denilince çoğunlukla akla, sûfî veya tasavvufî tefsir gelir. Oysa, işâri tefsir sadece bu nevi tefsirden ibaret olmayıp, sûfî tefsiri de içine alan daha geniş kapsamlı bir tefsir faaliyetidir.*” (Çelik, 2003:62)

Mutasavvıflar Kur’an tefsirinde ayetlerin zâhir manasından çok batın manaları üzerinde durmuşlar, daha çok işâri tefsirler yazmışlardır. Bu tefsir “*zahir manası ile bağdaştırılabilen sulûk erbabının bilebileceği bir takım anlamlara ve işaretlere göre Kur’an-ı tefsir etmektir.*”(Aydüz, 2004: 86-87) şeklinde tanımlanmaktadır.

Bu anlamda Hacı Bektaş Veli’nin *Fâtiha Tefsiri* adlı eserine işâri sûfî tefsir diyebiliriz.

Fâtiha Suresi’nin Faziletleri

‘Fâtiha’ kelimesi, açmak, açıklığa kavuşturmak, açılacak şeylerin başı, başlamak anlamındaki ‘feth’ kökünden türetilmiş bir isimdir. Bir şeyin “girişi, başlangıcı, baş tarafı” anlamlarında kullanılır. Fâtiha Suresi, yedi ayet, yirmi beş kelime ve yüz onüç harften oluşmaktadır. Sure, Mekke’de nazil olmuştur. Fâtiha suresi’nin çeşiti kaynaklarda zikredilen yirmibeş adına rastlanmıştır. Bu isimler “*Fâtiha, Seb’ul-Mesâni, Kurân-ı Azim, Vâfiye, Kâfiye, Mücziye, Münciye, Esâs, Şifâ, Şâfiye, Rukye, Sual, Dua, Ta’lim’ul-Mesele, Suretü’t-Telkin, Salât, Mükâfât, Mecmû’ul-Esmâ, Senâ ve Kenz’dır.*”(Yetik, 1996:8)

Türk folklorunda yer alan bir çok dîni merasim ve ritüelde çeşitli vesilelerle okunan, bir çok faydası olduğuna inanılan Fâtiha Suresi’nin fazileti hakkında başta ayet ve hadisler olmak üzere pek çok bilgi ve rivayet bulunmaktadır. Bunların bazıları şunlardır:

Kur’an-ı Kerim’de “*Andolsun ki biz sana tekrarlanan yediyi ve şu büyük Kur’an’ı vermişizdir.*”¹⁰ ayetinde tekrarlan yedi ile kastedilen Fâtiha Suresi’dir. Bir hadis-i şerifte: “*Namazı kulumla aramda ikiye ayırdım. Bir yarısı benimdir, diğer yarısı kulumdur. Kuluma*

istediği verilecektir. Kul: “Hamd âlemlerin Rabbi Allah’adır” dediği zaman Allah: “Kulum bana hamd etti, senada bulundu” der. Kul: “Allah, Rahmân ve Rahîmdir” deyince, Allah: “kulum beni övdü” der. Kul: “Din gününün sahibi, hükümdardır” dediği zaman, Allah: “Kulum beni yüceltti” der. Kul: “Ancak sana kulluk/ibâdet eder, yalnızca senden yardım dileriz” dediği zaman, Allah: “Bu benimle kulum arasındadır, artık kulum ne isterse verilecektir” der. Kul: “Bizi doğru yola ilet. Nimet verdiğin kimselerin yoluna. Kendilerine gazab edilmiş olanların ve sapmışların yoluna değil” dediği zaman Allah: “İşte bu, yalnızca kulum içindir; kulumun isteği yerine gelecektir.” der.” (Davudoğlu: 1980: 38) şeklinde söylenmektedir.

Başka bir hadîs-i şerifte “Peygamber Efendimiz (a.s.m.) Hazret-i Übeyy İbn-i Ka’b’a: “Sana ne Tevrat’ta, ne İncil’de, ne Zebur’da, ne de Kur’ân’ın diğer kısımlarında benzeri indirilmiş bir sûre öğretmemi ister misin?” buyurdu. Übeyy İbn-i Ka’b: “Evet, ya Resûlallah!” dedi. Resul-i Ekrem Efendimiz (a.s.m.): “Namazda nasıl okuyorsun?” buyurdu. Übeyy İbn-i Ka’b, Fâtiha Sûresini okuyunca, Peygamber Efendimiz (a.s.m.): “Evet, nefsim kudret elinde bulunan Allah’a yemin ederim ki, onun eşi, ne Tevrat’ta, ne İncil’de, ne Zebur’da ve ne de Kur’ân’ın diğer kısımlarında indirilmiştir. O bana verilen şanlı Kur’ân’ın içinde bulunan yedi âyetli Fâtiha Suresi’dir, buyurdu. (Buhârî, Tefsir-ül Kur’ân: 27; Ebû Dâvûd, Salat: 17’den)

Diğer bir hadiste: “Ümmü’l-Kurân (Fâtiha Suresi) diğer surelere bedeldir, diğer surelerden ise ona denk olacak yoktur.” (Akdemir,1997:36) buyurulmuştur. Kaynaklarda bu anlamı taşıyan başka hadis-i şerifler de bulunmaktadır.

Fâtiha tefsiriyle ilgili Hz. Ali’den şu sözler rivayet edilir: “İsteseydim “Ümmü’l-Kur’ân” (Fâtihâ)’nın tefsirine dair yetmiş deve yükü eser yazardım.” (Kesler, 2007:113)

Görüldüğü gibi Fatiha Suresi başta Kur’an-ı Kerim olmak üzere bütün semavi kitapların temel esaslarını içine almakta adeta onları özetlemekte ve bir çok derin manalar içermektedir.

Hz. Hüseyin’den Tefsir-i Hasen’îl-Basrî ve Mefâtihu’l-Gayb adlı eserlerde rivayet edilen şu ifadeler de surenin fazileti hakkında önemli işaretler verir : “ Cenâb-ı Hak gökten dört yüz kitap indirdi. Bunların yüz tanesinin bilgisini Tevrat, Zebur, İncil ve Furkân (Kurân’a yazdı. Sonra bu dört kitabın taşıdığı ilimleri sadece Furkân’a, onun ilimlerini de mufassal surelere (Kur’an-ı Kerim’in sonunda yer alan kısa sureler) daha sonra mufassal surelerin ilimlerini de Fâtihâ’ya yazdı. İşte kim Fâtiha Suresi’ni bilirse Allah’ın indirdiği bütün kitapların tefsirini kavramış olur. Kim Fâtiha Suresi’ni okursa sanki Tevrat, Zebur, İncil ve Furkan’ın tamamını okumuş gibi olur.” (Kesler, 2007:116)

Bütün bu ayet ve hadislerde ifade edilen faziletlerin yanı sıra Bektâşî düşüncesinde önemli bir yere sahip olan Hz. Ali ve Hz. Hüseyin’den yapılan rivayetler, ayrıca sûfi gelenek içinde Ebu’l-Leysi Semerkandî, Gazalî, Sadreddin Konevî, Molla Fenârî, Abdulmecit Sivasî vb. tanınmış bir çok mutasavvıf tarafından yapılmış Fâtiha Suresi tefsirleri bize Hacı Bektaş Velî’nin de Fâtiha Suresi tefsirinin mevcut olabileceğini göstermektedir.

Eser isminden de anlaşılacağı üzere Kuran-ı Kerim’in ilk suresi olan Fâtiha’nın kelime kelime tefsiridir. Müellif sûfi gelenek içinde yaygın olarak

tercih edilen metnin bânîni manalarını tefsir ederek eserini oluşturmuştur. Eserde Fâtiha Suresi'ndeki kelimelerin sayıları ve bu surede kullanılmayan harflerle ilgili tasavvufî yorumlar yapılması eserin dikkat çekici bir özelliğidir.

Eserin İmlası ve Bazı Özellikleri

Hacı Bektaş Velî'nin *Fâtiha Tefsiri*, Eski Anadolu Türkçesi döneminin karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Bununla birlikte Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde az görülen bir takım hususiyetleri de barındırmaktadır. Bu hususlar şunlardır:

a. Eserde "kığır-, tamu, uçmak, dükelî, kandan, kulaguz, कांगı" gibi Eski Anadolu Türkçesi'nde yaygın olarak kullanılan kelimeler bulunmaktadır.

b. Eski Anadolu Türkçesinde ünsüz uyumu yoktur. Ünsüz uyumuna girmeyen ve Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde dal harfi ile yazılan görülen geçmiş zaman ekinin *Fâtiha Tefsiri*'nde "düşdiler"(2b/3) ve "düştüse" (5a/2) şekillerinde "t" li yazılışlarına rastlanmaktadır. Bu tür yazılışlara genellikle ilk devir Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde rastlanmaktadır.

c. Metnimizde 12b/2' de Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde nadiren kullanılan -ıncak, -incek zarf fiil eki geçmektedir. (*gelincek*) Bu ek ilk devir Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülmektedir. Mesela Ahmed Fakih'in *Kitâb-ı Mesâcidi's-Şerife*¹¹ adlı eserinde bu ek kullanılmıştır. Ahmet Fakih'in 13. yüzyılda yaşadığı göz önüne alındığında *Fâtiha Tefsiri'nin* yazılış tarihinin bu döneme yakınlığı ile ilgili bir kanaat elde edilebilir.

d. Eski Anadolu Türkçesinin fonetik özelliklerinden olan Türkçe kökenli

kelimelerde ilk hecede çok büyük oranda "i"li şekiller eserimizde bulunmaktadır: *Virdi* (2b/7), *İtdi* (15a/3) vb. örneklerde olduğu gibi. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde (*eyt-*), söylemek kelimesi büyük oranda "e"li kullanılmasına rağmen "iyt-" (10b/6) şekline de rastlanmaktadır. Bu biçime nadiren ilk devir metinlerinde tesadüf edilmektedir. Ayrıca ilk hecede i'leştirme temayülü bazı yabancı kökenli kelimelerde bile görülmektedir. Eserimizde "firîsteleri" (9b/4) örneğimizde buna benzer bir kullanım görülmektedir.

e. Eski Türkçeden beri var olan ve Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik teklik 2. şahıs emir eki -gıl, -gil'li şekillere de metnimizde rastlanmaktadır: *bilgil kim* (4a/8), *kılmağul* (6b/2)

Bu açılardan bakıldığında Hacı Bektaş Velî'nin *Fâtiha Tefsiri'nin* Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini taşıdığını, metinde rastlanılan bir çok arkaik kelime ve özellikler de göz önüne alındığında eserin yaklaşık olarak 14. yüzyılın başlarında yazıldığını söyleyebiliriz. Daha ayrıntılı dil çalışmaları ile eserin Hacı Bektaş Velî'nin yaşadığı dönemde kaleme alınmış olabileceği kanaatine de varılabilir. Eser, yaygın olan sûfi geleneğe uygun olarak Hacı Bektaş Velî'nin bir müridi tarafından sonradan yazıya aktarılmış olabilir.

Sonuç olarak konu hakkında araştırma yapan bilim adamlarının Hacı Bektaş Velî'ye ait bir *Fâtiha Tefsiri'nin* bulunduğunu aktarmaları, sûfi gelenek içinde Fâtiha Suresi'nin tefsirinin bir çok örneğinin olması, eserin dil ve imla özellikleri bakımından Hacı Bektaş Velî'nin dönemine ait özellikler taşıması, ayrıca eserin muhtevasının ve üslubunun Hacı Bektaş Velî'ye ait olduğu ifade edilen *Besmele Tefsiri*'yle benzerlikler göster-

mesi gibi özellikler göz önüne alındığında bu tarz eserler için yaygın olan ihtiyat kaydını düşürmekle *birlikte Tefsir-i Fâtiha* adlı eserin Hacı Bektaş Veli'ye ait olduğunu söyleyebiliriz. Kanaatimizce eserin başka nüshaları bazı şahıslarda ve kütüphanelerimizde mevcuttur. Bu nüshaların da zamanla ortaya çıkmasıyla daha net bilgilere ulaşılabilecektir.

Yaşadığı asır olan 13. yüzyıldan beri tasavvufi düşüncesi ve Bektâşi tarikatıyla etkilerini günümüze kadar

sürdüren Hacı Bektaş Veli ve Bektâşilik ile ilgili yazma eserlerdeki benzer metinlerin ortaya çıkarılması, neşredilmesi yerli ve yabancı araştırmacılar için de yeni özgün kaynaklar oluşturmaktadır. “İlimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır.” özdeyişinde Hacı Bektaş Veli'nin dikkat çektiği hakikate uygun olarak yapılacak benzer çalışmaların onun daha doğru tanıtılmasına bilimsel katkılar sağlayacağı muhakkaktır.

Transkribeli Fâtiha Tefsiri Metni

(1b) Tefsir-i Fâtiha¹²

Bismillâh irrahmân irrahîm¹³

Elhamdülillâhi Rabbi'l-‘âlemin ve’şşalâtü ve’sselâmü ‘alâ hayri halkihî Muhammedin ve âlihî ecma‘în ve ‘emmâ ba‘dü ol şadr-i bedr-i ‘âlem seyyid-i veled-i âdem ol mu‘ciz-mevcûdât ve ol server-i kâyinât ve ol şefî‘-i ümmet ol serheng-i kıyâmet ol şadr-i suffâ-’i¹⁴ şafâ ol mâh-ı kûbbe-’i vefâ ol sürûr-ı (2a) ‘âlemiyân ol bihter-i âdemiyân ol tetimme-’i devr-i zamân ol bergüzîde-’i kevn ü mekân ol sübhânehü ve te‘âlânun celâl-i hikmetlerine maşşûş ol mu‘allâ müzekkâ müctebâ murtaşâ Muhammed Muştafâ şallâ’llâhu ‘aleyhi ve ‘alâ âlihî ve aşşahihî ve ezvâcihî ve evlâdihî ve zürriyâtihi ve hulefâ’yihî’r-râşidîne’l-mürşidîne’l-mehdiyyîn ba‘dehü lafz-ı gevher-(i)¹⁵ bārından¹⁶ beyân eyler eydür ol gice kim Hâk sübhânehü (2b) ve te‘âlâ beni Mi‘râc’a kığırdı dördüncü göge¹⁷erdüğümde¹⁸ bir kıtu âvâz işitdüm anuñ heybetüden¹⁹ dükeli feriştelere yüzün düştüler²⁰ Cebrâ’îl ‘Aleyhi’sselâm’a şordum²¹ ki yâ ahî²² bu âvâz ne âvâzdur eyitdi yâ Resûlullah²³ aña Hâk sübhânehü ve te‘âlâ cehennemde²⁴ bir kıyu yaratdı aña²⁵ ğayyâ diyü ad virdi buyurdu²⁶ ol kıyuyu biñ yıl kızdurdılar kapkara oldu biñ yıl dağı kız -(3a) durdılar kıpkızıl oldu yine buyurdu biñ yıl dağı

kızdurdılar appağ oldu dağı ol kıyınının içinde bir yılan yaratdı eger anuñ ağızından bir kıatre ağı dünyā deñizlerine düşdi dükeli ağı olaydı ol kıuyuyı kızdururlarken bir taş kıopdı ıdı ki ol vaqt dağı Ādem peygamber (a.s) yaradılmadı ıdı dibine dağı şimdi irdi bu āvāz anuñ āvāzıdur **(3b)** didi Ĥazret-i Rasūl (a.s) eytdi yā Cebrā’ıl²⁷ ol kıyunuñ vaşını ne kıatı söyledüñ kimlerüñ yiridür eytdi²⁸ yā Rasūlullah bu kıuyı şol kışinüñ yiridür²⁹ kim Ĥağ te’ālānuñ ni’metin yiye dünyā işine meşğül ola beş vaqt namāzı kıılmaya andan soñra Ĥazret-i Resūl eytdi *“Men terake’s-şalāte müte’ammiden fekad fekad³⁰ kefer³¹”* ya’ nī her kim namāzı kıaşdıla terk **(4a)** itse kâfir olur dağı namāz dinüñ şükridür³² didi her kim Ĥağ te’ālānuñ ni’metin yiye namāz kılsa anuñ ni’meti artar nitekim Ĥağ celle buyurur *“vele’in şekertüm le ezidenneküm”*³³ ve her kim ni’mete şükremese³⁴ ol ni’met andan alınur *“vele’in kefertüm inne azābī le şedīdün”*³⁵ deyü buyurılmış ve dağı şöyle bilgil kim her kim namāzı kıılmasa dīni yoğdur ve dağı Ĥağ subhānehū ve te’ālā Mūsā **(4b)** peygambere (as) münācātı Tūr Tağı’nda virdi ve İbrāhīm peygambere (a.s) münācātı mescitler³⁶ içinde virdi ve Yūnus peygambere (a.s) münācātı balık kıarnında virdi ve Yūsuf peygambere (a.s) münācātı kıuyı içinde virdi ve iki cihān fağrı Muğammed Muştafā’ya (a.s) münācāt gökler içinde virdi ve ümmetine münācāt namāz³⁷ içinde virdi her kim namāz kılsa Ĥağ te’ālā³⁸ ile kelimāt itmiş gibidür³⁹ her **(5a)** kışi kim namāza girse Allāhuekber dise ya’ nī ilāhī ekber⁴⁰ ben ma’şiyet⁴¹ deñizine düştümse⁴² sen ihrāc eyle⁴³ dağı namāza başlayup itse *“e’üzübillāhī”* ya’ nī şığındum sen Tañrı’ya Ĥağ te’ālā eydür yā kıulum kimden kıorқarsın kıul eydür *“mine’şşeytānirracīmi”* ya’ nī ol sürülen şeytāndan⁴⁴ dağı dīvlerden yine itse bismillāhī⁴⁵ ya’ nī Allāh adıyla başladum *“errahmānirrahīmi”* ancılayın Allāh ki mihrībāndur dağı **(5b)** esirgeyicidür ve bağışlayıcıdur yine başlayup *“elğamdülillāhī”* ya’ nī şükür Tañrı’ya Ĥağ iydür nice Tañrı’ya eydersin kıul eydür *“Rabbi’l-’ālemīne”* ol ‘ālemleri yaradan ve besleyen Tañrı’ya kıul eydür *“errahmānirrahīmi”*

ya' nī raḥmet kıl bağışla Ḥālīk eydür kandan raḥmet kılam neyi bağışlayayın kıl eydür “*mālīki yevmi' ddīni*” ya' nī ol cezā iḥsān güninde kādī olasin anda raḥmet kıl ve andan **(6a)** uçmağı bağışlağıl yine kıl eydür “*ıyyākena' būdü*” ya' nī saña tparuz “*ve ıyyākene' sta' inü*” dağı senden yardım dilerüz Ḥālīk eydür ne yardım dilersin kıl eydür “*ıhdīne' şşırāta' l müstaḳīme*” ya' nī bizi toğrı yola kulağızla “*şşırāta' llezīne*” şol kişilerün yolına kılavuzla kim “*en' amte' aleyhim*” ni' metleriñi anlaruñ üzerine arturduñ “*ğayri' l mağdūbi' aleyhim*” **(6b)** bizi ol hışmı tutulmuş kişilerden “*veleđdāllīn*” dağı azğunlardan kılmağıl āmin Ḥālīk eydür eyle olsun yā kulum pes imdi mü' minler ma' lūm oldu ki Fātiḥa oğumak Allāh-ıla⁴⁶ kelimāt itmekdür kaçan bir dünyā begiyle kelimāt itseñüz sevinürsiz pes ol pādīşāhlar pādīşāhiyla kelimāt itmege niçün sevinmezsiniz t' āte ve ' ibadete niçün meşğul olmayasız **(7a)** dağı bilgil kim “*elḥamdülillāhi*” süresi yidi āyetdür her kim bu yidi āyeti oğısa Ḥaḳ te' ālā anı yidi tıamudan āzād eyleye ve dağı şöyle rivāyet iderler kim Ḥazret-i Rasūlullāh'a⁴⁷ (a.s) Ḥaḳ te' ālā kıbalından⁴⁸ Fātiḥa şuresi indigü vaḳt İblīs ' aleyhi' l-la' ne yaşuddı rikḳat idüp ziyāde ağladı mecmū' tevābi' yanına⁴⁹ cem' olup şordılar niçün ağlarsın ne oldu ki cevāb virdi kim bundan artuḳ ne **(7b)** ola⁵⁰ bugün Muḥammed'e Fātiḥa süresi indi Muḥammed ümmeti ođıya⁵¹ ben anları azdur-ımasam gerek imdi iy mü' minler beşāret olsun size her kim ki şığk-ıla iḥlāş-ıla imān getürse dağı peygamberi Ḥaḳ bilse namāz kılsa Ḥaḳ te' ālā tıamu-yıla anuñ arasında yitmişbiñ raḥmet perdesin kıla her perdenün aralığı yitmişbiñ yıllıḳ yol ola hikāyetde şöyle rivāyet eydürler ki **(8a)** kayşer-i Rūm Mu' āviye' ye mektüb gönderdi kim Ḳur'an'da ḳanḳı şuredür kim anda yedi ḥarf yokdur Mu' āviye āciz ḳaldı tırdı Ḥazret-i ' Alī kerrema' llāhu veche ḳatına geldi eytdi ya ' Alī Ḳur'an'da ḳanḳı şuredür ki anda yedi ḥarf yokdur eytdi “*elḥamdülillāhi*” süresidür evvel “*şe*”dür tıamunuñ bir adı şebürdur “*elḥamdü*” süresin oğıyan şebürdan āzād ola ikinci “*cim*”dür tıamunuñ bir adı cehennemdür “*elḥamdü*” süresin **(8b)**

oğyan caḥīme girmeye üçüncü “ḥı”dur ṭamunuñ bir adı ḥāviye’dür “*elḥamdü*” süresin oğyan ḥāviyeye girmeye dördüncü “zı”dur ṭamunuñ bir adı zaḳḳumdur “*elḥamdü*” süresin oğyan zaḳḳuma girmeye beşinci “şın”dur ṭamunuñ bir adı şirkdür “*elḥamdü*” süresin oğyan şirke girmeye altıncı “zı”dur ṭamunuñ bir adı lazzādur “*elḥamdü*” süresin oğyan lazzāya girmeye yidinci “fi”dür ṭamunuñ bir adı firāḳdur “*elḥamdü*” süresin oğyan firāḳa (9a) girmeye hemişe rāḥata ulaşa inşa-a’llāhu te’ālā Ḥikāyet Enes bin Mālik şöyle rivāyet ider kim Ḥāzret-i Resūl’llāh şa’llāllāhu ‘aleyhi vesellem’e şordum ki Fātiḥa’nuñ şevābı ne ḳadardur Resūl eydür ya Enes ben Cebrā’îl’e şordum Cebrā’îl Mikā’îl’e şordı Mikā’îl İsrāfil’e şordı İsrāfil levḥe şordı levḥ ḳaleme şordı ḳalem eytdi yā levḥ ben şunı bilürüm⁵² ki Ḥāḳ te’ālā yiri yaratdı nidā geldi kim (9b) yaz yā ḳalem ben eytdüm ilāḥi ne yazayım nidā geldi kim yaz “*elḥamdü*” süresin “*Rabbi’l-‘ālemīni*” çün yazdum bundan bir nūr şıçradı ‘arşa ṭokandı iki pāre oldı bir pāresinden cemī’ firiştelere yaradı ve bir pāresinden sekiz cennet yaradı yine nidā geldi kim yaz yā ḳalem ben eytdüm ilāḥi ne yazayım nidā geldi kim yaz “*errahmāni’rrahīmi*” çün yazdum benden bir nūr şıçradı ‘arşa ṭokandı rahmet deñizin (10a) andan yaratdı mü’minler cānın şormak-ıçün nidā geldi yaz yā ḳalem ben eytdüm yā Rabbi ne yazayım nidā geldi kim yaz “*māliki yevmi’ddīni*” çün yazdum benden bir nūr şıçradı ‘arşa ṭokandı ‘adli deñizin andan yaradı kāfirlere⁵³ ‘adli eylemek için yine nidā geldi ki yaz yā ḳalem ben eytdüm ilāḥi ne yazam nidā geldi kim yaz “*ıyyākena’būdū ve ıyyākene’sta’in’ü*” çün yazdum bundan bir nūr şıçradı (10b) ‘arşa ṭokandı tevḥid deñizin andan yaradı yine nidā geldi kim yaz yā ḳalem eytdüm ki ne yazayım nidā geldi ki yaz “*ıhdīne’sşırāṭa’l-müstakīme*” çün yazdum benden bir nūr şıçradı ‘arşa ṭokandı “*şarāban ṭahūr*” andan yaradı yine nidā geldi kim yaz yā ḳalem ben eytdüm ne yazayım ḥiṭāb geldi kim yaz “*şırāṭa’llezīne en ‘amte ‘aleyhim*” çün yazdum bundan bir nūr şıçradı ‘arşa ṭokandı rızḳ(1)⁵⁴ andan yaradı (11a) onsekizbiñ ‘ālem ḥāḳına rızḳ

virme için yine nidā geldi ki yaz yā qalem ben eytdüm ilāhī ne yazayım nidā geldi ki yaz “*ğayri’l mağđūbi ‘aleyhim*” çün yazdum bundan zūl(i)met⁵⁵ şıçradı biñ yıl hevāda ma‘allaq⁵⁶ tūrdı yine indi kıyāmet günü andan yaradıldı yine nidā geldi yaz yā qalem ben eytdüm yā Rabbi ne yazayım hıttāb-ı ‘ızzinden⁵⁷ erişdi kim yaz “*vele’ddālline*” çün yazdum bundan **(11b)** bundan⁵⁸ bir pāre od⁵⁹ şıçradı biñ yıl hevāda ma‘allaq⁶⁰ tūrdı yine indi tamu andan yaradıldı dağı⁶¹ “*elḥamd*” ün on adı vardur evvel Fātiḥatü’l-Kitābdur ikinci Ümmü’l-Ḳur’ān’dur üçüncü Seb‘a’l-Meşānī’dür dördüncü Sūretü’ş-Şifā’dur bişinci Esāsü’l-Ḳur’ān’dur altıncı Temmetü’ş-Şalātdür yidinci Sūretü’l Kenzdür sekizinci Sūretü’l-Medīne’dür toquzuncı Nūrdur onuncu Elḥamdü Sūresi’dür dağı bu on adın her birinde **(12a)** bir rahmet⁶² vardur⁶³ Ḥazret-i Resūl şallāllāhu ‘aleyhi veselleme evvel Fātiḥa nāzil oldı namāzda oqudı anuñ-çün Fātiḥatü’l-kitāb dirler ikinci Seb‘a’l-meşānī didüklerine vech-i tesmiye bu kim her rek‘atda bir okınur yidi āyettür Ḥazret-i Rasūl şallā’llāhu ‘aleyhi vese’llem eydür Ḥaḳ te‘ālā baña iki nūr virdi kim hiçbir peygambere virmedi evvel Fātiḥa ikinci Sūretü’l-Baḳara’dur ne kadar ki **(12b)** Ḳur’ān gönderdi hiç minnet itmedi Fātiḥa sūresi gelincek minnet eyledi nitekim Ḳur’ān’da buyurur “*veleḳad āteynāke seb‘an mine’l meşānī ve’l-Ḳur’āne’l-‘azīm*”⁶⁴ levḥ-i maḥfūzda sūretü’n-Nās dirler ya‘nī bunlar dimek olur vech-i tesmiye bu kim gökler bünyādı Beytü’l-Ma‘mūr⁶⁵dur yirlerde bünyādı Ka‘be’dür tāmunuñ bünyādı hāviye⁶⁶dür uçmaḳ bünyādı cennātdur ve cemī‘ kitāblaruñ bünyādı Ḳur’ān’dur ve **(13a)** Ḳur’ān’uñ bünyādı Fātiḥa’dur Ḥazret-i Rasūl sallāllāhu ‘aleyhi vese’llem eydür Ḥaḳ te‘ālā Tevrīd’ve İncil’de ve Zebūr’da her ne kim zıkr itdi-se⁶⁷ mecmū‘ı Ḳur’ān’dur kim Fātiḥa’yı şıdḳ-ıla oqıya İncil’i ve Zebūr’ı ve Tevrīt’i ve Ḳur’ān’ı oqımışca şevāb bula “*elḥamdü*”biş ḥarfdür namāz biş vaḳtdür kim ki bu biş ḥarfı oqısa namāzda taḳşırılıḳı olsa bu biş ḥarf ḥürmetine Ḥaḳ **(13b)** te‘ālā anı ‘afv eyleye Allāh üç ḥarfdür üçü bişe ḳat sekiz ḥarf olur kim ki bu sekiz ḥarfı oqısa Tañrı

te‘âlâ sekiz uçmağ kapusun aña açıvire Rabbi’l-âlemîne on harfdür on harfi sekize kıtsaň on sekiz olur Hâk te‘âlâ on sekiz biň ‘âlemi yaratdı her kim bu on sekiz harfi okısa on sekiz biň ‘âlem halkınca⁶⁸ şevâb vire “*errahmānirrahīm*” on (14a) iki harfdür on sekiz kıtuň otuz harf olur Şırâ‘ Köprüsi otuz biň yıllık yoldur her kim bu otuz harfi okısa Şırâ‘ı yıldırım gibi giçe “*māliki yevmi’ddīn*” on iki harfdür otuzı, on iki kıtsaň kırk iki harf olur kim ki bu kırk iki harfi okısa kırk iki yıl miqdārı Hâk te‘âlâya ‘ibādet⁶⁹ itmişçe şevâb bula “*ıyyākena’büdü*” sekiz harfdür kırk ikiye (14b) kıtsaň elli harf olur kıyāmet günü elli biň yıldur⁷⁰ nitekim Qur’ân’da buyurur Hâk celle “*ve ‘alā fı yevmin kāne miqdāruhū hamsīne elfe senetin*”⁷¹ her kim bu elli harfi okısa Hâk te‘âlâ anı⁷² kıyāmet islerinden şaklaya “*ve ıyyāke ne’sta’inü*” on bir harfdür elliye kıtsaň altmış bir harfdür Hâk subhānehū ve te‘âlâ altmış deñiz yaratdı bu altmış bir harfi okısa ol deñiz kıtresince (15a) şevâb bula “*ıhdīne’sşırā’a’l-müstakıme*” on tokuz harfdür altmış bire kıtsaň seksen harf olur her kim bu seksen harfi okısa seksen yıl oruç kıtmışça⁷³ şevâb bula “*şırā’a’llezīne en’amte aleyhim*” on tokuz harf olur Hâk te‘âlānuň tokısan tokuz adı vardur her kim bu tokısan tokuz harfleri okısa Hâk te‘âlānuň tokısan tokuz isimlerin zıkrı (15b) itmişçe⁷⁴ şevâb bula ya‘nī şeksüz ve şubhesüz ehl-i cennetdür “*ğayri’l mağdūbi’aleyhim*” on biş harfdür tokısan tokuza kıtsaň yüz on dört harf olur Qur’ân dağı yüz on dört süredür her kim bu yüz on dört harfi okısa dükeli Qur’ân’ı okımışça şevâb bulur “*vele’dđā’llīne*” on harfdür yüz on dörde kıtsaň yüz yigirmi dört olur Hâk te‘âlānuň yüz yigirmi dört (17b) biň⁷⁵ artuğ eksik peygamber yaratdı her kim Fātiha süresini tamām okursa evvel peygamberler müzdince şevâb bula inşa’allāhu teālā ilāhī sen maħrūm eyleme yazanı okıyanı ve cemi‘ Müslimanları yā ilāhī yā pādīşahlar pādīşāhı bi ħurmeti’n-nebiyyi bi rahmetike Rabbe’l-âlemīn. Temmet.

NOTLAR

- 1 Ali YILMAZ, Mehmet AKKUŞ, Ali ÖZTÜRK, *Makâlât*, Alevi-Bektaşî Klasikleri II Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007.
- 2 Hamiye DURAN, *Besmele Tefsiri*, Alevi-Bektaşî Klasikleri I, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007
- 3 Abdurrahman GÜZEL, *Hacı Bektaş Veli ve Makâlât*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002.
- 4 Gıyasettin AYTAS ve Hacı YILMAZ, *Makâlât-ı Gaybiyye Kelimât-ı Ayniye*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2004
- 5 *Türk Yurdu*, c.V,nr.28, Nisan 1927, s.305-341.
- 6 *Türk Yurdu*, Sayı 27,s.315.
- 7 Transkribeli *Fatiha Tefsiri* 2b.
- 8 Transkribeli *Fatiha Tefsiri* 15b.
- 9 Transkribeli *Fatiha Tefsiri* 15a.
- 10 Hier Suresi 15/87
- 11 Hasibe MAZIOĞLU, *Ahmet Fakih, Kitabı Evsafı Mesacidi's-Şerife*,TDK. Ankara 1974
- 12 Eser British Museum Library'de ADD 7831'de kayıtlıdır. Süleymaniye Nüshası *Heze Tefsiri'l-Havâdis*, Süleymaniye Kütüphanesi Serez,3839/6'da kayıtlıdır. Süleymaniye Nüshası SN şeklinde kısaltılarak farklı kelime ve cümleler notlar kısmında gösterilmiştir.
- 13 Süleymaniye Nüshası'nda (SN) besmeleden sonra Arapça olarak şu hadis-i şerif yer almıştır: **"Kâle'n-nebiyyü aleyhisselam leyletü'l-mî'râci ile's-semâ'r-râbiati fesemi'tu fihî savten azîmen"** Ayrıca salvele bölümünde Hz. Muhammed için *"ol sadr-i safâ, eşrefü'l-mevcûdât"* sıfatları kullanılmıştır.
- 14 Ashl *suffe* olmalıdır.
- 15 Buradaki ünlü, türeme sestir. Kelime asıl olarak gevher-bârından şeklindedir.
- 16 SN'de *"şeker ağzından"* şeklindedir.
- 17 SN'de *"kat"* şeklindedir.
- 18 SN'de *"varcak"* şeklindedir.
- 19 SN'de *"hatlığınan"* şeklindedir.
- 20 SN'de *"yüzü koyun düştüler"* şeklindedir.
- 21 SN'de *"eyitdüm"* şeklindedir.
- 22 SN'de *"yâ karındaşım Cebraîl"* şeklindedir.
- 23 Metinlerde bu kelime *"ya rasûlu Allah"* şeklinde yanlış hareketlenmiştir. Doğrusu *"Ya Rasûlallah"* olmalıdır. SN'de *"Şöyle bil ki Tanrı"* ifadeleri de vardır.
- 24 SN'de *"tamu içinde"* şeklindedir.
- 25 SN'de *"ol kuyunun adı"* şeklindedir.
- 26 SN'de *"Hak Teâlâ"* ifadesi de vardır.
- 27 SN'de *"yâ karındaşım Cebraîl"* şeklindedir.
- 28 SN'de *"Hak Teâlâ kelâm-ı kadiminde anun vasfın didi . Kavlehü Teâlâ fesevfe yûlkavne gayyen dahı bir yirde didi kad tebeyyene'r-ruşdü mine'l- ğayy."* İfadeleri yer almıştır ki birinci ayet Meryem Suresi'nde geçmekte olan ayetin bir kısmı olup anlamı *" Artık yakında gayy (cehennemde en alt bölüm) ile karşılaşacaklar."* Demektir. İkinci Arapça ifade ise *"Doğru yol sapkınlıktan*

- Hak batıldan ayrılıp belli olmuş"* manasında, Bakara Suresi 256. ayetin bir kısmıdır.
- 29 SN'de *"gönlüm korktı"* ifadesi de bulunmaktadır.
- 30 Bu kelime metinde sehven ikinci kez yazılmıştır.
- 31 *"Kim namazı kasten terk ederse kafir olur."* Hadis 157.et-Tirmizî, es-Sünen, İman, 9; en-Nesâi.
- 32 SN'de *"direğdir"* şeklindedir.
- 33 *"...Eğer şükrederseniz ben nimetlerimi daha da artırırım"* İbrahim Suresi 14/7
- 34 SN'de *"şükr eylemese"* şeklindedir.
- 35 *"...Ama nankörlük ederseniz haberiniz olsun ki azabım pek şiddetlidir"* İbrahim Suresi 14/7
- 36 SN'de *"od"* şeklindedir.
- 37 SN'de *"mescidler"* şeklindedir.
- 38 SN'de *"Tanrı"* şeklindedir.
- 39 SN'de *"kendisinden Tanrı'ya senâ kılır"* ifadesi de yer almaktadır.
- 40 SN'de *"Ey yüce Tanrı"* şeklindedir.
- 41 SN'de *"günah"* şeklindedir.
- 42 SN'de *"gark oldumsa"* şeklindedir.
- 43 SN'de *"çıkargıl"* şeklindedir.
- 44 SN'de *"ol sürülmüş İblis'ten"* şeklindedir.
- 45 SN'de *"Bismillâhirrahmânirrahîm başladım Tanrı adıyla demek olur"* ifadeleri de bulunmaktadır.
- 46 SN'de *"Tanrı ile"* şeklindedir.
- 47 Bu kelime sayfa yanına sonradan istinsah edilmiştir.
- 48 Kelimenin aslı *"kıbel"*dir.Burada muhtemelen bir Türkçeleşme söz konusudur.
- 49 SN'de *"çerisi katına"* şeklindedir.
- 50 SN'de *"ne musibet gele ki"* şeklindedir.
- 51 SN'de *"Uçmağa giriserler ben onlara tâkat idemezüm"* ifadeleri de bulunmaktadır.
- 52 Metinde *bülürüm* şeklindedir yanlış hareketleme söz konusudur.
- 53 SN'de *"zalime"* şeklindedir.
- 54 Metinde *rızkı* şeklindedir muhtemelen yanlış bir hareketleme söz konusudur.
- 55 Metinde *zulimet* şeklinde hareketlenmiştir.
- 56 Doğrusu *muallak* olmalıdır.
- 57 Metinde *"izzenden"* şeklinde hareketlenmiştir.
- 58 Kelime sayfa sonu ve başında olmak üzere iki kere yazılmıştır.
- 59 SN'de *"nur"* şeklindedir.
- 60 Doğrusu *muallak* olmalıdır.
- 61 SN'de *"Hak Teâlâ altı nesnei dost dutdı. El yumağı evvel neye sürerse bereketlenür. İkinci, sabır kulmağı nitekim Kur'an'da yâd kıldı "innallâhe yühıbbu's-sâbirin "* – Âl-i İmran Suresi 146. ayetin sonunda yer almaktadır. Ayetin anlamı şu şekildedir: - Allah yolunda, kendilerine isabet eden şeyler (elem ve sıkıntılar) sebebiyle gevşemediler, zayıflık göstermediler ve boyun da eğmediler. Allah, sabredenleri sever.- üçüncü sünnet ve farızayı işleyeni dost idindi, Uçmağa atâ virdi. Dördüncü, tevekkül etmeyi dost edindi. Cümle

- işi bitirmek için bu yön oldu delili Kur'anda*
"Ve men yetevekkel ale'l-lâhi fehüve hasbüühü -Allah'a dayanıp güvenene Allah kâfidir.- (Talâk,65/3) Beşinci, şükür kılanı dost edindi. Nî'met artuğın ana virdi. Delili Kur'an'da "İn şekertüm le ezidenneküm" ve dahu bil kim Fâtihâ'nın on adı vardır" ifadeleri de bulunmaktadır.
- 62 SN'de "hikmet" şeklindedir.
- 63 SN'de "Evvel kalem levh-i mahfûz yazdı Rasûlullah dahu evvel Fâtîha yazdı" ifadeleri yer almaktadır.
- 64 "Şu kesin ki biz sana Seb-i mesani(Fatiha Suresi) ile şu yüce Kur'an'ı verdik." Hicr Suresi 15/87.
- 65 Metinde tamlamanın ilk kelimesi "beytel" olarak harekelenmiştir.
- 66 Metinde kelime "haveyidür" şeklinde herkeledir.
- 67 SN'de "yad kıldı" şeklindedir.
- 68 Kelime metinde "halka nice" şeklinde harekelenmiştir.
- 69 SN'de "taat" şeklindedir.
- 70 SN'de "elli bin yıllık yoldur" şeklindedir.
- 71 "Melekler ve Rûh onun arşına mikdarı elli bin sene olan bir günde yükselirler." Mearic Suresi 69/4.
- 72 SN'de "gölge vire" şeklindedir.
- 73 SN'de "gecesi taat kılınışça" ifadeleri de bulunmaktadır.
- 74 SN'de "okumuşça" şeklindedir.
- 75 British Museum Nüshası'nda metnin kalan kısmı eksiktir. Bu bölümden sonraki ifadeler Süleymaniye Nüshası'ndan tamamlanmıştır.
- KAYNAKÇA**
Abdürrezzak, Ebû Bekir (1982) *El-Musannef*, Çağrı yayınları, İstanbul.
- Akdemir, Hikmet (1997), "Fatiha Suresi Tefsiri" *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.3 Şanlıurfa.
- Akyol, Taha (1999), *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet*, İstanbul.
- Aydüz, Davut (2004), *Tefsir Tarihi Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, Işık yayınları, İstanbul.
- Coşan, Esad (1987), *Hacı Bektaş Velî ve Makâlât*, Seha Neşriyat, İstanbul.
- Çelik, Muhammed (2003), "İşâri Tefsir ve Sahası" *Yeni Ümit Dergisi*, S.62 Ekim, İstanbul.
- Davudoğlu, Ahmed (1980), *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, Sönmez Neşriyat, İstanbul.
- Duran, Hamiye (2007) *Besmele Tefsiri*, Alevi Bektâşî Klasikleri I Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara
- Elçin, Şükrü (1986), *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki (1992), *Alevî Bektâşî Edebiyatı*, İstanbul.
- Fırlah, Ethem Ruhi (1992), *Türkiye'de Alevilik ve Bektâşilik*, İstanbul.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1990), *Vilâyetnâme*, İnkilap Yayınevi, İstanbul.

- Gölpınarlı, Abdülbaki (1996), *Bektaş (Hacı)*, Haz. Ali Alparslan, Ankara.
- Görkem, İsmail (2006), *Baha Said Bey Türkiye'de Alevi Bektâşî, Ahî ve Nusayrî Zümreleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Günay, Umay (1986), *Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, TTK Basımevi, Ankara.
- Gürel, Ziya (1980), *Hak Aşıklarından Deyişler*, Ankara.
- Güzel, Abdurrahman (2000), *Dini-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Güzel, Abdurrahman (2002), *Hacı Bektaş Velî ve Makâlât*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Güzel, Abdurrahman (1997), "Hacı Bektaş Velî" *Kadri Erdoğan Hacı Bektaş Velî Armağanı*, Ankara.
- Haslok, F.R. (2000), *Bektâşilik Tetkikleri* (çev. Ragıb Hulusi, sdl. Kamil Akarsu), Ankara.
- İnalçık, Halil (1973), *The Ottoman Empire, The Classical Age*, London.
- Kesler, M.Fatih (2005), *İstiaze Besmele ve Fatiha Tefsiri*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Köprülü, Fuad vd. (2000), *Anadolu'da İslamiyet*, Haz. Mehmet Kanar, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Köprülü, M. Fuat (1984), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara.
- Köprülü, M. Fuat (1986), *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul.
- Kösöglü, Nevzat (1985), *Büyük Türk Klasikleri*, c.1, İstanbul.
- Noyan, Bedri (1987), *Bektâşilik Alevilik Nedir*, Ankara.
- Ocak, Ahmet Yaşar, "Bektâşilik" *İslâm Ansiklopedisi*, c. 5.
- Öz, Baki (1997), *Bektâşilik Nedir?*, İstanbul.
- Özcan, Hüseyin (2007), *Alevî- Bektâşî İnancına Bakışlar*, Fatih Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Öztürk, İsmail (2000), *Türkiye'de Aleviliğin Geleneksel Türk El Sanatlarına Etkisi ve Alevî / Bektâşî Sanatına İlişkin Bazı Örnekler*, Alevîler, c.2,Hamburg.
- Öztürk, Mürsel (1988), "Bektâşî Şiiri" *Erdem*, Ankara.
- Refik, Ahmet (1932), *Rafizilik ve Bektâşilik*, İstanbul.
- Soyver, Yılmaz (1996), *Sosyolojik Açısından Alevî Bektâşî Geleneği*, İstanbul.
- Türkdoğan, Orhan (1995), *Alevî Bektâşî Kimliği*, İstanbul.
- Yetik, Erhan (1996), "Tasavvufî Açısından Fatiha Tefsiri", *19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 8, Samsun.
- Yalçın, Alemdar (2004) *Makâlât-ı Gaybiyye Kelimât-ı Ayniye*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Yıldırım, Dursun (1998), *Türk Bitiği*, Ankara.
- Yıldırım, Dursun (1999), *Türk Edebiyatında Bektâşî Fıkraları*, Ankara.
- Yıldırım, Suat (1998), *Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, Feza Yayınları, İstanbul.